

Прислівники-архаїзми в українських підляських говірках¹

Проаналізовано архаїчні структури прислівників, що зафіксовані автором у підляських говірках української мови. Зауважено, що підляські говірки нині один із небагатьох українських ареалів збереження та активного функціонування цих слов'янських архаїзмів. Структура та семантика аналізованих прислівників не зазнали істотних змін, а морфологічне оформлення і семантичний розвиток відбувалися в умовах відносної ізольованості ареалу від решти українського мовного континууму.

Ключові слова: підляські говірки, ареал, прислівник, архаїзм, лексичне значення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Оскільки Підляшшя через ізольованість від решти української етнічної території та порівняно мало виявлені інтеграційні зв'язки залишається одним із найбільш архаїчних у лінгвістичному плані слов'янських регіонів, то серед прислівникових утворень різного часу, засвідчених у місцевих говірках, чітко вирізняються яскраво архаїчні форми.

Мета дослідження – прокоментувати вживані в підляському ареалі архаїчні структури прислівників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Підляські говірки успадкували часовий прислівник *в¹перуч* (*у¹перуч*), відомий нині у двох значеннях: 'давніше, колись', пор.: *на пок¹лони у¹перуч при¹ходил'і зу¹с'уол'* (Старий Корнин); 'спочатку', пор.: *в¹перуч товка¹ниц'і по¹йїж / а тог¹ди ¹пуйдеш* (Чохи Орлянські). В окресленому ареалі такий дериват фіксувався й давніше: *в¹пэруч* [23, с. 195]. Сучасне підляське *у¹перуч* – наслідок поліетапності фонетико-словотвірних модифікацій староукр. **передже* (пор. берестейське *ўпэродж* [11, с. 90], закарпатське *пєредже, пєреч* 'раніше' [21, с. 283], бойківське *пиредже* 'раніше' [13,

¹ Діалектний матеріал зафіксовано 2002 р. в таких населених пунктах повіту Гайнівка Підляського воєводства (Польща): Вітово, Грабовець, Дубичі Церковні, Єльонка, Старий Корнин, Тофіловці, Чохи Орлянські (гміна Дубичі Церковні), Мохнате (гміна Гайнівка).

с. 129] і под.), похідного від колишнього предикативного прикметника м'якої основи **peredь* і трактованого як адвербіалізована форма називного-знахідного відмінка однини середнього роду вищого ступеня порівняння; структура **perdje* 'раніше' підлягла адвербіалізації ще в епоху слов'янської мовної єдності [14, с. 345], а її континуанти *перезе, пьреже* 'раніше' [14, с. 358], *преже, прежь, прежде* 'раніше', 'спочатку' [27, с. 1645–1646] активно засвідчені східнослов'янськими пам'ятками різного часу. Продовження псл. **perdje* – відомі в білоруських говорах прислівники *перуч* 'давніше, колись', 'спочатку' [25, с. 507], *уперач* 'раніше, наперед' [26, с. 216], *уперачы* 'спереду' [26, с. 216], *уяроч, уперуч* 'колись, давніше' [26, с. 221], *напераж* 'спереду', 'спочатку', 'давніше, колись' [25, с. 399].

Виявлений у цьому ж ареалі прислівник *найуперуч* 'найдавніше', 'найперше' співвідносний із формою найвищого ступеня порівняння, пор.: *оно ше найуперуч на покуди^ел'е ми п'рав'е ден' у ден' ходил'і / то било вес'оло* (Мохнате); *яа найуперуч зр'об'іла с'ойе* (Старий Корнин). Паралель простежено в закарпатському говорі: *май передже* 'найперше' [21, с. 283].

У говірці с. Грабовець, крім характерної для всього західнополіського ареалу форми *пос'л'а* (факультативно також *пос'л'е*) 'згодом, через деякий час', у цьому ж значенні зафіксовано архаїчну структуру *пос'л'ед'*, пор.: *сама с'кажеш / а но вор'чиш пос'л'ед'*. Факт виявлення цього регіоналізму свідчить про достовірність тих спроб етимологізації староукр. **послѣ*, що передбачають реконструкцію вихідного варіанта **послѣдѣ* (найімовірніше, адвербіалізованої прийменникової форми місцевого відмінка однини іменника давнього типу відмінювання на **-ѡ* **слѣдѣ*) та дальший нерегулярний фонетичний розвиток **послѣдѣ* > **послѣди* > **послѣдь* > **послѣ* [32, с. 251–254]. Східнослов'янські пам'ятки різного часу такі форми засвідчують активно: *послѣдѣ, послѣди, послѣдь* 'згодом' [14, с. 358], *послѣди* 'згодом' [27, с. 1243]. Підляська говірка, отже, зберегла одну з проміжних ланок цього процесу – прислівник *пос'л'ед'*, давно втрачений більшістю сучасних східнослов'янських говорів.

Перелік унікальних слов'янських архаїзмів продовжує простежений в усіх говірках цього ж ареалу прислівник *лони* 'торік, минулого року', пор.: *йа лони були бедо'вала / йак 'с'ол'і'то* (Грабовець), *лони ми зудо'сил'іс'* (Чохи Орлянські). Давніше в підляських говірках дослідниками констатовано варіанти *лоні* [24, с. 670], *лон'е* [1, с. 291]. В українській мові споріднені деривати фіксовані тільки в закарпатському та лемківському говорах: *лони*, *в'лони* [10, с. 259], *ло'ни* [18, с. 267], *лони*, *ўоны* [3, с. 433], а також *з'лони* [3, с. 80] із квазіпротезою [г]. Відповідники з тим же значенням відомі в діалектах білоруської мови: *лоні*, *лоняй* [24, с. 670–671], *лані* [24, с. 616], деяких російських говорах: *ло'ни*, *ло'нись*, *ло'нясь*, *ло'нысь* [9, с. 266], ряді говірок польської мови: *loni* [30, с. 180]. Східнослов'янські пам'ятки лексему *лони* 'торік' фіксують із найдавнішого часу [14, с. 360], пор. також старопольське *loni*, *loni*, *lani* [30, с. 180]. Усі наведені структури – рідкісні континуанти псл. **olni* < **olnei* 'іншим разом', 'у минулому році', що зводиться до іє. **ol-no-s* – похідного утворення від займенникового кореня **ol-* 'той'; суфіксальний елемент *-n-* зіставляється з займенниковим коренем іє. **no-*; **olnei* – іє. локатив на *-ei* із семантичним розвитком 'у той час' > 'у тому році' > 'в минулому році' [12, с. 285–286].

Принагідно зауважимо, що підляські говірки за ознакою збереження прислівника *лони* виразно протиставляються решті західнополіських говірок, де семантичне мікрополе прислівників зі значенням 'минулого року' представлене утвореннями інших структурних класів. У північній частині західнополіського говору нами виявлено близько 20 (з урахуванням фонетико-морфологічних варіантів) континуантів псл. **lētosъ*: *л'імос'*, *л'імос*, *л'ім'ос*, *л'ім'ус'*, *в'л'імос*, *в'л'ім'ос*, *в'л'ім'іс'*, *в'л'ім'ус'*, *в'л'ім'ус*, *в'л'іц'ус'*, *в'л'їт'ус'*, *л'ім'ус'а*, *в'л'ім'ус'а*, *в'л'ім'уса*, *л'ім'ус'ом*, *в'л'ім'ус'і*, *в'л'ім'ус'а*, *в'л'ім'уса*, *л'іца* – вони утворюють суцільний компактний ареал, що охоплює говірки Брестської області Білорусі, Любешівського району, східної частини Камінь-Каширського району та північної частини Маневицького і Ратнівського районів Волинської області, Дубровицького та

Зарічненського районів, північної частини Володимирецького та Сарненського районів Рівненської області. У надсвітязьких говірках простежено прислівники-полонізми *так¹р'ік*, *таг¹р'ік*, *так¹рик*, *так¹року*, *таг¹року*, *втак¹р'ік*, *втаг¹р'ік*, *втак¹рик*. У решті західнополіських говірок зі значенням ‘минулого року’ функціонують фонетико-словотвірні варіанти загальноновживаного *вторік*.

У підляських говірках спостережено активне функціонування похідного прислівника *поза¹лони*, рідко – *позалони* ‘позаминулого року, два роки тому’, пор.: *поза¹лони груд¹мима в¹пала / то п¹раве за¹бита* (Тофіловці); *кар¹тофл'і поза¹лони не вро¹дил'і* (Вітово). Варіант *поза¹лоні* в підляських говірках відомий із давніших фіксацій [24, с. 670]. У цьому ж ареалі значення ‘минулого року’ часто реалізують конструкції на зразок *лонс'кого року* (Старий Корнин), *лонс'к'і рук* (Вітово), *луонс'к'і руок* (Мохнате), пор. лемківське *глінського року* [3, с. 80] із квазіпротетичним [г].

У північній частині обстежених нами говірок (населені пункти Старий Корнин та Мохнате) виявлено праслов'янського походження прислівник *нини* зі значенням ‘сьогодні, у цей день’, пор.: *нини пасл'і с'вини* (Старий Корнин); *зуро¹чок дужо би¹ло / нини би¹ла ноч зурна* (Мохнате). У цьому ж невеликому ареалі відзначено словотвірний варіант *ниника* ‘сьогодні, у цей день’, пор.: *наш¹то би¹ло ниника так ра¹н'утко вста¹вати?* (Мохнате); *де вуон ниника ходит / то док¹лад'н'е ни з¹найу* (Старий Корнин). Давніше в українських говірках Підляшшя в тому ж значенні засвідчено варіанти *ніні* [23, с. 512], *нініка* [23, с. 82], *пуїі, пуїїе* [31, с. 351]. Наведені лексеми – континуанти псл. **nupě* [14, 348], щоправда, значення ‘сьогодні’ вторинне: східнослов'янські пам'ятки різного часу послідовно фіксують структуру *нынъ* зі значенням ‘тепер’ [14, с. 410]; давнє значення збережено в сучасних білоруських говорах: *ніня*, *ніні* ‘зараз, тепер’ [25, с. 224], пор. також старопольське *ninie* ‘тепер’ [30, с. 162].

Підляські говірки – єдиний у межах північноукраїнського наріччя ареал збереження континуантів *нынѣ. В українській народній мові похідні від давнього *нынѣ утворення вживані в південно-західних говорах здебільшого з новим значенням ‘сьогодні’, пор.: західноволинське ¹нен'і, ¹нен'іка, ¹нен'ка, ¹нен'ке (надбузькі говірки на території Володимир-Волинського та Іваничівського районів Волинської області), ¹неніка, ¹неньке ‘сьогодні’ [16, с. 172], наддністрянське ¹нині, ¹ниньіка, ¹нинька, ¹ниньки ‘сьогодні’ [2, с. 280], бойківське ¹нин'і ‘сьогодні’ [13, с. 128], ¹нені, ¹нинька, ¹ниніка, ¹ниньки ‘сьогодні’ [13, с. 130], закарпатське ¹нын'і, ¹нын'ікы ‘сьогодні’ [18, с. 267], гуцульське ¹нині, ¹ниніка, ¹нинька ‘сьогодні’, ‘тепер’ [7, с. 133], ¹нені ‘сьогодні’ [15, с. 57], ¹нин'іки, ¹нин'іка ‘сьогодні’ [23, с. 149], покутсько-буковинське ¹ниньки ‘сьогодні’ [17, с. 57].

В усіх говірках окресленого ареалу (в населених пунктах Мохнате і Старий Корнин – тільки спорадично через більшу частотність уживання лексем ¹нини, ¹ниника) зі значенням ‘сьогодні, в цей день’ простежено структури ¹з'іс', ¹з'іс'а, рідко – ¹з'іс'ай, пор.: ¹з'іс' б'рал'і в'оду свеш'чону (Дубичі Церковні); ¹з'іс' преч пере'нигала (Мохнате); с'а'дал'і ¹з'іс'а в так'сувку (Дубичі Церковні); ¹з'іс'а нава'рила товка'ниці (Чохи Орлянські); гово'рил'і ¹з'іс'ай о по'саг / не дош'лі до ла'ду (Грабовець). У частині говірок фіксовано також словотвірний варіант ¹з'іс'ака, рідко – ¹з'іс'акай, пор.: ¹з'іс'ака сп'ят ¹дужо ди'тий (Тофіловці); ¹з'іс'ака дере'ни пек'ла (Вітово); ¹з'іс'акай луб в'а'зал'і (Грабовець). У паралельному вжитку засвідчено фонетичні варіанти таких утворень на зразок ¹д'іс', ¹д'іс'а, ¹д'іс'ай, ¹д'іс'ака, ¹д'іс'акай, пор.: ¹д'іс' то вун вже кон'тетни (Грабовець); ¹д'іс'а ¹зуро'но (Тофіловці); ¹д'іс'ай о'с'от ко'сил'і (Дубичі Церковні); ¹д'іс'ака ¹л'ен'і / йак в'чора (Тофіловці). Зафіксовано похідні від аналізованих структур утворення зі значенням часової лімітативності: до¹з'іс', до¹д'іс', до¹з'іс'а, до¹д'іс'а,

до¹з'іс'ай, до¹д'іс'ай 'досі, до цього часу', пор.: *ц'їета ко¹б'їета од¹тамтул' са¹ма / до¹з'іс' не зудо¹сил'іс'* (Чохи Орлянські) і под.

Давніше в підляських говірках простежено зі значенням 'сьогодні' *дзісяка* [23, с. 423], *з'іс'ай* [31, с. 148], *з'іс'* [31, с. 198], *з'іс'ака* [31, с. 74]; зі значенням 'досі' *до з'іс'* [31, с. 189], *до з'іс' дн'а* [31, с. 33]. Ареал таких дериватів продовжується в надбузьких говірках Любомльського, Володимир-Волинського, Іваничівського районів Волинської області: зі значенням 'сьогодні' у цій говірковій групі нами засвідчено структури *з'іс'*, *з'іс'а*, *з'іс'ай*, *д'іс'*, *д'іс'а*, *д'іс'а*, *д'іс'ай*, *з'іс'ака*, *д'іс'ака*, *д'іс'іка*, *з'іс'акай*, *д'іс'акай*, *д'іс'ікай*, *з'іс'айдан'*, *д'іс'айдан'*, *д'іс'ійдан'*. Споріднені утворення з тим же значенням відомі в частині південно-західних українських говорів, пор.: західноволинське *дзіся*, *діся* [16, с. 107–110]; наддністрянське *дзіся*, *дзісяки*, *дзйіська* [2, с. 262]; надсянське *з'іс'а*, *з'іс'к'і*, *з'іс'ка*, *з'іс'ка* [22, с. 46]; паралелі простежено в західних білоруських діалектах: *дзісь*, *дзіся*, *дзісяй*, *дзісека* 'сьогодні' [24, с. 55]; у польській народній мові структури на зразок *dziś*, *dzisia*, *dzisiaj*, *dzisiak*, *dziśka*, *dzisiajka*, *dziśko* – основні засоби для реалізації значення 'сьогодні, у цей день' [29].

Аналізовані лексеми на східнослов'янському ґрунті виразні полонізми, однак за посередництвом польського *dziś* 'сьогодні', яке найточніше зберігає початкову етимологічну структуру, зводяться до псл. **dъnъsъ*, буквально 'день цей' – зрощення адвербіалізованої форми знахідного відмінка іменника **dъnъ* 'день' із займенником **sъ* 'цей' [30, с. 174]. В українських карпатських говорах відомі й безпосередні (без польського посередництва) континуанти псл. **dъnъsъ* із давнім значенням 'сьогодні', пор.: лемківське *днесь*, *гнес*, *гнеска*, *гнескы*, *гнескы* [3, с. 70], *ниська* [20, с. 23], *гнеска* [20, с. 15]; закарпатське *днис'*, *ннис'*, *ин'нис'*, *нис'*, *д'нис'кы*, *д'нис'ка*, *нис'кы*, *нис'ка* [10, с. 266]; бойківське *ннесь*, *ннись*, *нись*, *несь*, *неська*, *ниська*, *н'ниськы* [13, с. 130], *д'ниська*, *д'нес'кы*, *д'неськива* [19, с. 222].

Послідовність нерегулярних фонетичних модифікацій у структурі псл. **dъnъsъ* на старопольському ґрунті простежено: найдавніше старопольське *dzieńś* унаслідок звуження [e] перед носовим приголосним спочатку розвинулося в *dzińś*, яке вимовлялося як [ʒ'is'], але через відсутність у системі польського вокалізму носового [i] модифіковане було до форми [ʒ'is'], що засвідчена з XIV ст. [30, с. 174].

Зауважимо, що в решті західнополіських говірок зі значенням 'сьогодні, в цей день' фіксовано деривати інших структурних класів: у північній частині говору простежено *ти|пер, ти|пар, ти|пера, ти|пара, ти|перка, ти|перика, ти|парика, ти|перичка, ти|паричка*, пор.: *ти|пер Купайло, а в|завтра Йван; ти|пер в|рано кваше|л'іну ва|ри|ла*; у більшості говірок засвідчено фонетико-словотвірні варіанти загальноновживаного *сьогодні* на зразок *с'о|год'н'і, с'о|год'н'і, с'о|год'н'а, с'о|год'н'а, с'о|гон':е, с'о|го|н':е, со|год'н'і, со|год'н'а, со|год'н'е, с'і|год'н'і, с'і|вод'н'і, с'і|год'н'а, с'і|вод'н'а, с'овод'н'і, со|вод'н'е, с'е|гон':е, |с'од'н'і, с'од'н'і, |с'од'н'а, сид'н'а, с'ід'н'а, с'од'н'е, с'он':е, |ц'од'н'і, |ц'од'н'а, с'о|год'н'ака, с'о|год'н'ачка, с'о|год'н'ічка, с'о|год'н'ічк'і, |с'од'н'ічка, |с'од'н'ічко, |с'он':ічка*.

В окресленому ареалі простежено архаїчні утворення з префіксом *од-*, дериваційною базою для яких були давні прислівники міри часу **коль, *толь, *сель* чи їх варіанти **куль, *туль, *сюль*, зумовлені, ймовірно, аналогією до *куда, тудя, сюда* [14, с. 367]. Континуанти **отъколь (*отъкуль), *отътоль (*отътуль), *отъсель (*отъсюль)* у дослідженій говірковій групі відомі винятково з давньою темпоральною семантикою – виражають значення початкового часового моменту: *од|ку|ол', од|кул'* 'відколи, з якого часу, з якої пори'; *од|ту|ол', од|ту|ул'* 'відтоді, з того часу, з тієї пори'; *од|с'|у|ол', од|с'|ул'* 'відтепер, із цього часу, з цієї пори', пор.: *од|ку|ол' пан с'і|дидит |тутай?* (Старий Корнин); *од|ку|ол' пан в |с'і|етуй |в'осци?* (Мохнате); *од|ту|ол' ми на поку|ди|л'е бу|ол'ш не пош|л'і* (Мохнате); *ш|чено*

од¹с'ул' вун став ¹праве здо¹ровий (Тофіловці). У говірці с. Єльонка простежено факультативно вживані словотвірні варіанти таких структур із суфіксом -ка: од¹кул'ка, од¹тул'ка, од¹с'ул'ка, пор.: од¹тул'ка то с¹тала не ста¹рим гостина, но моло¹дим і под.

У цьому ж ареалі зафіксовано пізніші за часом оформлення деривати одтам¹туол', одтам¹тул', од¹тамтол', од¹тамтул', що виражають вказівку на більшу віддаленість початкового часового моменту: 'аж із того часу, ще з тієї пори', пор.: не б¹рал'і одтам¹туол' / йак х¹вуору прив'їез (Дубичі Церковні); ¹ц'їета ко¹б'їета од¹тамтул' са¹ма / до¹з'їс' не зудо¹сил'їс' (Чохи Орлянські). Реконструйована структура *отътамътоль (*отътамътуль) – наслідок контамінації лексеми *отътоль (*отътуль) 'відтоді' та прислівника тамъ, що вказує на більшу віддаленість вихідного часового моменту; пор. у цих же говірках форми вказівних займенників той 'той, менш віддалений' і там¹той 'той, більш віддалений'.

Континуанти давніх структур *отъколь (*отъкуль), *отътоль (*отътуль), *отъсель (*отъсюль) у решті східнослов'янських говорів давнє часове значення остаточно втратили, натомість реалізують вторинне значення вихідного пункту руху [14, с. 348]. Подібно і в північній частині західнополіських говірок та у східній частині правобережнополіських говірок нами винятково із просторовою семантикою простежено форми от¹к'їл', вот¹к'їл', вот¹к'їл'а, от¹кул', гот¹кул', ткул', от¹кул'а, гот¹кул'а, ¹ткул'а 'звідки, з якого місця; з якої місцевості'; от¹:їл', вот¹:їл', вот¹:їл'а, от¹:ул', гот¹:ул', т:ул', от:ул'а, гот:ул'а, ¹т:ул'а 'звідти, з того місця; з тієї місцевості'; о¹ц':їл', о¹ц':їл'а, во¹ц':їл'а, о¹ц':ул', го¹ц':ул', ц':ул', о¹ц':ул'а, го¹ц':ул'а, ¹ц':ул'а 'звідси, з цього місця; з цієї місцевості'; од¹гетул', од¹детул', од¹гетул'а, од¹детул'а 'звідси, з цього місця; з цієї місцевості'.

Підляські говірки – єдиний слов'янський ареал, у якому *отъколь (*отъкуль), *отътоль (*отътуль), *отъсель (*отъсюль) нині зберігають давню темпоральну семантику. Натомість для вираження значення вихідного

пункту руху в цій говірковій групі вживані континуанти староукр. *ськоль (*ськуль), *сьтоль (*сьтуль), *сьсель (*сьсюль): *скуол'*, *скул'* 'звідки, з якого місця; з якої місцевості'; *стуол'*, *стул'* 'звідти, з того місця'; *с':уол'*, *с':ул'*, рідше *с'ц'уол'*, *с'ц'ул'* 'звідси, з цього місця', пор.: *скуол' | с'їети страв'н'утк'і девчи'н'ата?* (Старий Корнин); *не бе'дуй / же вун стул' не прибе'жит / |байки / прибе'жит* (Грабовець); *с'ц'уол' му'рашчки |ін:и раз ви'лаз'ат / би з мура'шин:ика* (Дубичі Церковні). Просторову семантику має і прислівник *стам'туол'*, *стам'тул'*, *с'тамтол'*, *с'тамтул'*, що реалізує значення 'аж звідти, з місця більш віддаленого', пор.: *ра'ний |бат'ушко стам'тул' і с'у'да при'ходив* (Чохи Орлянські); *стам'туол' коро'ви приг'нал'і* (Грабовець).

Похідні від давніх прислівників міри часу *коль (*куль), *толь (*туль), *сель (*сюль) деривати з префіксами *по-* та *до-* в підляських говірках реалізують закономірну для них семантику часової лімітативності. Практично в усіх говірках спостережено паралельне вживання структур з обома префіксами: *по'куол'*, *по'кул'* і *до'куол'*, *до'кул'* 'доки, до якого часу'; *по'туол'*, *по'тул'* і *до'туол'*, *до'тул'* 'доти, до того часу'; *по'с'уол'*, *по'с'ул'* і *до'с'уол'*, *до'с'ул'* 'досі, до цього часу', пор.: *до'кул' |с'їета м'жавка |буде?* (Вітово); *до'туол' би'ло |л'окше / по'куол' ноч би'ла |зурна* (Мохнате); *по'тул' ме'н'їе там |добре пла'тил'і* (Чохи Орлянські); *пан до'с'уол' на с'в'їечку |восок бере?* (Мохнате); *ста'рейши' по'с'уол' жил'ни'куйут* (Мохнате). У говірці с. Єльонка спорадично фіксовано форми *до'тул'ка*, *по'тул'ка*, *до'с'ул'ка*, *по'с'ул'ка*, пор.: *по'с'ул'ка вун там; до'тул'ка не хо'ди, йак в'чора* і под. Вказівку на більшу віддаленість кінцевого часового моменту реалізують структури *дотам'туол'*, *дотам'тул'*, *до'тамтол'*, *до'тамтул'* та *потам'туол'*, *потам'тул'*, *по'тамтол'*, *по'тамтул'*; пор.: *ж'дати до'тамтул' не було ме'н'їе в инте'рес'е* (Грабовець); *шу'кав по'тамтол' / по'куол' преч не пере'нигав* (Мохнате).

Зауважимо, що такі лексеми в цій говірковій групі можуть виражати значення просторової лімітативності – вказувати на кінцевий пункт руху, пор.: *до|куол' ѱа до|б'їєгла / то не помен|тайу* (Старий Корнин); *по|кул' пан так|сுவкейу до|їхав?* (Грабовець); *заче|п'ївс'а / до|туол' пол'е|тив* (Грабовець); *по|туол' до|їшла і вер|нулас'а* (Старий Корнин); *поди|ход'те до|суол' / до бат'|куов бл'їжей* (Дубичі Церковні); *ка|же / же по|с'ул' |вижсала* (Тофіловці).

Активне використання префіксованих прислівників з основами *-коль*, *-толь*, *-сель* або їх варіантами *-куль*, *-туль*, *-сюль* спостерігається в найдавніших східнослов'янських пам'ятках; звичайні ці утворення в текстах XV–XVI ст. [14, с. 365–367]; в сучасній українській народній мові (за винятком поліських та карпатських говорів) вони практично витіснені прислівниками інших структурних розрядів. У карпатських говорах розвиток цього класу прислівників супроводжувався скороченням більшості представлених у староукраїнській мові структурно-семантичних груп, тому нині в основному фіксуються утворення з префіксами *до-* та *по-*, що реалізують значення часової лімітативності [14, с. 366]; деривати з префіксом *од-* (*от-*), що виражають вказівку на вихідний пункт руху, відомі тільки в лемківському говорі [20, с. 30–31]. Поліське наріччя, зважаючи на активне функціонування структур із префіксами *с-*, *од-*, *по-*, *до-*, нині становить, по суті, єдиний український ареал найбільш повного збереження прислівників з основами **коль*, **толь*, **сель* або їх варіантами **куль*, **туль*, **сюль*; у поліських говорах такі деривати мають найширші семантичні можливості: прислівники з префіксом *с-* вказують на вихідний пункт руху, з префіксом *од-* – вихідний пункт руху, а в підляських говірках – початковий часовий момент, із префіксами *до-* та *по-* – виражають значення часової лімітативності та вказують на кінцевий пункт руху [5].

Підляські говірки – частина загального західнополіського ареалу прислівника *тог|ди* ‘тоді, в той час’, континуанта псл. **tъgъdy*, пор.: *тог|ди*

йа невход' те'бе вдирила (Грабовець). В інших говіркових групах Західного Полісся простежено фонетичні варіанти *тогди*, *тогди^е*, *тогде*, *тогды*, *тогди^і*, *тагди*, *тогди*, *товди*, *товди^і*, *тойди*, *тоди*, *тоди^і* 'тоді, у той час'. Прислівник *тогди* чи його варіанти в говорах Полісся та карпатського регіону, в білоруських та російських діалектах фіксований часто [6]. У спонтанному мовленні окремих носіїв обстежених говірок спорадично трапляється реліктовий в українській мові прислівник *когдас'* 'колись, давніше' – континуант псл. **къгда* 'коли', пор.: *когдас' вона забарзо цван:а була* (Дубичі Церковні). Етимологічно найближчі утворення простежено в правобережнополіських говірках: *когда* 'коли' [4, с. 134], *кадас'* 'колись, давніше' [4, с. 181], *когды* 'коли' [28, с. 44].

Висновки. Аналізовані структури прислівників склалися ще в епоху слов'янської мовної єдності. Підляські говірки нині один із небагатьох українських ареалів збереження та активного функціонування цих слов'янських архаїзмів, структура та семантика яких не зазнала істотних змін, а даліше морфологічне оформлення та семантичний розвиток відбувалися в умовах відносної ізоляваності ареалу від решти українського мовного континууму.

Джерела та література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у двох томах / Г. Л. Аркушин. – Т. 1. – Луцьк : Вежа, 2000. – 353 с.
2. Верхратський І. Говір батюків / І. Верхратський. – Львів, 1912. – 306 с.
3. Верхратський І. Про говір галицьких лемків / І. Верхратський. – Львів, 1902. – 489 с.
4. Говірки Чорнобильської зони : тексти. – К. : Довіра, 1996. – 358 с.
5. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники з суфіксами **-li*, **-lb*, **-lě* у західнополіському говорі / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. – № 9. – Луцьк, 2001. – С. 35–43.
6. Громик Ю. В. Відзайменникові прислівники з формантами *-гди (-ди)*, *-гда (-да)*, *-гди (-ди)* у західнополіських говірках // Філологічні студії : науковий часопис. – Луцьк, 2002. – № 1. – С. 26–34.
7. Гуцульські говірки : короткий словник / за ред. Я.В. Закревської. – Львів, 1997. – 232 с.

8. Гуцульщина : лінгвістичні етюди / за ред. Я. В. Закревської. – К. : Наук. думка, 1991. – 308 с.
9. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – Т. 2. – М. : Русский язык, 1989. – 779 с.
10. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України. (Лексика) / Й. О. Дзендзелівський. – Ч. 2. – Ужгород, 1960. – 370 с.
11. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. – Мн. : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
12. Етимологічний словник української мови : у семи томах. – Т. 3. – К. : Наук. думка, 1989. – 549 с.
13. Захарків О. П. Семантична структура прислівників часу в бойківських говірках / О. П. Захарків // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 127–136.
14. Історія української мови. Морфологія. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 342–412.
15. Кобилянський Б. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття / Б. Кобилянський // Український діалектологічний збірник. – Кн. 1. – К. : УАН, 1928. – С. 1–92.
16. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика. – К., 1987. – С. 62–267.
17. Матеріали до словника буковинських говірок. – Вип. 6. – Чернівці, 1979. – 123 с.
18. Німчук В. В. Словотвір прислівників іменникового (без прийменників) походження в закарпатських говірках / В. В. Німчук // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 263–273.
19. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у двох частинах. – Ч. 1. – К. : Наук. думка, 1984. – 342 с.
20. Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок. (Дієслівна лексика) / С. Панцьо. – Ч. I. – Тернопіль, 1997. – 54 с.
21. Пискач О. Відприкметникові прислівники в українських говорах Закарпаття / О. Пискач // Молодь – Україні : наукові записки молодих учених УжДУ. – Т. 5–6. – Ужгород, 1995. – С. 280–291.
22. Пшепюрська М. Надсянський говір / М. Пшепюрська. – Варшава, 1938. – 87 с.
23. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў пяці тамах. – Т. 1. – Мн. : Навука і тэхніка, 1979. – 702 с.
24. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў пяці тамах. – Т. 2. – Мн. : Навука і тэхніка, 1980. – 728 с.

25. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў пяці тамах. – Т. 3. – Мн. : Навука і тэхніка, 1983. – 678 с.
26. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : ў пяці тамах. – Т. 5. – Мн. : Навука і тэхніка, 1986. – 654 с.
27. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка : в трех томах, шести частях. – Т. 2, ч. 2. – М. : Книга, 1989. – 1802 с.
28. Тураўскі слоўнік : ў пяці тамах. – Т. 3. – Мн. : Навука і тэхніка, 1984. – 311 с.
29. Bal J. Formacje przysłówkowe z sufiksalnym *j* i *k* typu *dzisiaj, wczoraj, dzisiak, tamok* w historii i dialektach języka polskiego / J. Bal. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. – 115 s.
30. Cyran W. Przysłowki polskie: budowa słowotwórcza / W. Cyran. – Łódź, 1967. – 244 s.
31. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / F. Czyżewski, S. Warchoł. – Lublin, 1998. – 496 s.
32. Mańczak W. Etymologia rosyjskiego *после* / W. Mańczak // *Slavia Orientalis*. – Rocznik XLVII. – № 2. – Kraków, 1998. – S. 251–254.

Юрий Громик. Наречия-архаизмы в украинских подляшских говорах

Проанализированы архаичные структуры наречий, зафиксированные автором в подляшских говорах украинского языка. Замечено, что подляшские говоры ныне один из немногих украинских ареалов сохранения и активного функционирования этих славянских архаизмов. Структура и семантика рассматриваемых наречий не претерпели существенных изменений, а морфологическое оформление и семантическое развитие происходили в условиях относительной изолированности ареала от остального украинского языкового континуума.

Ключевые слова: подляшские говоры, ареал, наречие, архаизм, лексическое значение.

Yury Hromyk. Adverbs-archaisms in Ukrainian Pidliashshia's dialects

The article deals with the analysis of the adverbs archaic structures which were recorded in Pidliashshia's dialects of the Ukrainian language. The Pidliashshia's dialects are noted to be one of the few Ukrainian areas of preservation and active functioning of Slavic archaisms. The structure and semantics of the analyzed dialects haven't undergone significant changes and morphological processing and semantic development have occurred in relative isolation from the rest of the Ukrainian language continuum.

Keywords: Pidliashshia's dialects, area, adverb, archaism, lexical meaning.